

نگرشی تاریخی بر کلیات تاریخ اسلام و ایران

مؤلف: دکتر رمضان رضائی

استادیار دانشگاه تهران

rezayi@ut.ac.ir

سرشناسه: رضائی، رمضان، ۱۳۴۴ -

عنوان و نام پدیدآور: نگرشی تاریخی بر کلیات تاریخ اسلام و ایران/ مؤلف: رمضان رضائی
مشخصات نشر: تهران: میراث فرهیختگان، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۳۱۲ ص/ شابک: 4-63-8898-600-978: ۵۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیفا/ یادداشت: کتابنامه: ص ۲۹۹ - ۳۱۲.

موضوع: اسلام - تاریخ/ موضوع: Islam -- History

موضوع: ایران - تاریخ/ موضوع: Iran - History

شناسه افزوده: مؤسسه فرهنگی هنری نوین پژوهش فیاض

رده بندی کنکره: ۳۹۷/۰۶: BP۱۴/

رده بندی دیویی: ۲۷/۹۰۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۳۰۶۸۵

نگرشی تاریخی بر کلیات تاریخ اسلام و ایران

مؤلف: دکتر رمضان رضائی

طراح جلد و صفحه آرا: علی قنریان فیاض

ناشر: میراث فرهیختگان: با همکاری و نظارت: مؤسسه فرهنگی هنری «نوین پژوهش فیاض»

چاپ اول / زمستان ۱۳۹۷ شمسی / شمارگان: ۵۰۰ / صفحه: ۳۰۰ / قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان

ارتباط با نویسندگان: rezai@ut.ac.ir

شابک: ۴-۶۳-۸۸۹۸-۶۰۰-۹۷۸

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه مؤلف.....
۱۷	فصل اول: پدیده‌های تأثیرگذار در تاریخ و تاریخ‌نگاری.....
۱۷	۱. مقدمه.....
۲۰	۲. اهمیت تاریخ از نظر اسلام و مسلمان.....
۲۴	۳. شرق‌شناسی.....
۲۴	۱.۳. شرق‌شناسی در لغت.....
۲۶	۲.۳. مفهوم جغرافیایی.....
۲۶	۳.۳. مفهوم فرهنگ.....
۲۷	۴.۳. تعریف اصطلاحی شرق‌شناسی.....
۲۷	۵.۳. مروری بر تاریخچه شرق‌شناسی.....
۲۹	۶.۳. انگیزه‌های سیاسی و استعماری.....
۳۰	۷.۳. انگیزه‌های علمی.....
۳۰	۸.۳. پیامدهای شرق‌شناسی.....
۳۲	۴. متغیرهای مرتبط به تاریخ‌نگاری.....
۳۲	۱.۴. تاریخ در لغت.....
۳۳	۲.۴. تاریخ در اصطلاح.....
۳۴	۳.۴. اهمیت و ارزش تاریخ اسلام.....
۳۵	۴.۴. آسیب‌شناسی در تاریخ.....
۳۶	۵.۴. روش تاریخ‌نگاری.....
۳۷	۶.۴. اسطوره‌ها.....
۴۳	۷.۴. منابع مطالعاتی تاریخ اسلام.....
۴۴	۸.۴. مکاتب تاریخ‌نگاری و شیوه‌های تدوین تاریخ.....

۹.۴	منشأ تاریخ نگاری اسلامی.....	۴۷
	فصل دوم: نقد و بررسی منبع شناسی و مآخذ شناسی در تاریخ اسلام و ایران.....	۵۳
۱.	تواریخ عام عربی.....	۵۳
۲.	تواریخ عام فارسی.....	۶۲
۳.	تواریخ راجع به سلسله ها و امرا (تواریخ سلسله ای).....	۷۰
	فصل سوم: اوضاع جهان هنگام ظهور اسلام.....	۸۵
۱.	اوضاع یمن و زاین.....	۸۵
۲.	هندوستان.....	۸۵
۳.	اوضاع ایران مقرر عهد اسلام.....	۸۵
۱. ۳.	اوضاع سیاسی.....	۸۵
۲. ۳.	اوضاع جغرافیای و طبیعی.....	۸۷
۳. ۳.	آب و هوا.....	۸۹
۳. ۴.	اوضاع اجتماعی ایران.....	۹۰
۳. ۵.	زبان.....	۹۱
۳. ۶.	کیش.....	۹۱
۳. ۷.	تاریخ.....	۹۲
۳. ۸.	پیش از تاریخ.....	۹۲
۳. ۹.	تمدن شهر سوخته.....	۹۳
۳. ۱۰.	تمدن عیلام.....	۹۴
۳. ۱۱.	تمدن جیرفت.....	۹۴
۳. ۱۲.	سایر تمدن ها.....	۹۵
	پس از مادها (تا پیش از اسلام).....	۹۵
	فصل چهارم: جزیره العرب.....	۲۲۷

۲۲۹	۱. اهمیت تحقیق و پژوهش در تاریخ و جغرافیای تاریخی جزیره العرب
۲۳۳	۲. جزیره العرب در عصر نبوت
۲۳۵	۳. نظام زندگی و خانواده در جزیره العرب
۲۳۸	۴. وضعیت اعتقادی و عقاید خرافی اعراب
۲۴۲	۵. وضعیت فرهنگی - اجتماعی
۲۴۵	۶. وضعیت سیاسی و اجتماعی جزیره العرب
۲۵۷	فصل پنجم. زندگی نامه حضرت خاتم الانبیا محمد مصطفی ﷺ
۲۶۴	آغاز وحی
۲۶۶	نخستین هجرت
۲۶۹	معراج
۲۷۰	سفر به طائف
۲۷۱	بازگشت به مکه
۲۷۲	نخستین پیمان عقبه
۲۷۳	دومین پیمان عقبه
۲۷۵	هجرت سرنوشت ساز
۲۷۶	خروج از غار
۲۷۶	اولین مسجد در اسلام
۲۷۷	کعبه قبله مسلمین
۲۷۹	دفاع در احد
۲۸۲	خبر کشته شدن پیامبر ﷺ
۲۸۳	غزوه احزاب
۲۸۴	سفر مذهبی و سیاسی
۲۸۵	اعلام رسالت به جهان

- ۲۸۶ کانون خطر یا دژ آهنین خیر.
- ۲۸۸ عمره قضاء.
- ۲۹۰ خروج از مکه.
- ۲۹۰ نقض پیمان از طرف مشرکان.
- ۲۹۲ فتح مبین.
- ۲۹۲ حجة الوداع.
- ۲۹۵ وفات.
- ۲۹۷ تاریخ وفات.
- ۲۹۹ منابع و مأخذ کتاب.

مقدمه مؤلف

فریاد دلنشین و ندای روح بخش آیین ناب محمدی صلی الله علیه و آله همه انسان‌های پاک سراسر جهان سترگ گیتی که سعادت‌مندی و خوشبختی را در دنیا و آخرت هدف دارند، فراخواند. دعوت آنان به رشد، کمال، و تعالی انسانیت که همه ادیان الهی نیز در تلاش آن بوده‌اند و برتری یافتن از سطح حیوانی و رسانیدن خود به خداگونه‌گی است، تا جایی در عشق باری تعالی غرق شود و از معنویت دست‌یافته لذت ببرد و به کمال اصلی نائل آید و به آخرت ابدی سعاتمند برسد.

در تاریخ اسلام خدایی داریم که علت‌العلل و مسبب‌الاسباب است یعنی همه این عواملی که نام بردیم علل و اسبابی هستند تحت یک علت و سبب و آن خداست، ﴿يُدُ اللَّهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾^۱ دست خدا بالای دست‌هاست.

اگر این عامل را بپذیریم بسیاری از وقایع فعلی و تاریخی را به آسانی تحلیل می‌کنیم و اگر نپذیریم در حل و تحلیل بسیاری از مسائل درخواهیم ماند. در اینجا به چند آیه بسنده می‌کنیم:

- ﴿تِلْكَ الْأَيَّامُ نَدَاوُلَهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾^۲ این روزها را بین مردم می‌گردانیم (هرروز قدرت با کسی است).

- ﴿وَوَرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ. فَسَخَّ لَهُمْ أَيْمَةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾^۳ و ما اراده کردیم که بر آن طایفه ضعیف، در آن سرزمین، منت گذارده و آن‌ها را پیشوایان خلق قرار دهیم.

- ﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى﴾^۴ ای مجاهدان شما کافران را نکشتید بلکه خدا کشت و ای پیامبر وقتی تیر افکندی، تو نه، بلکه خدا افکند.

۱. فتح: ۱۰/۴۸.

۲. آل عمران: ۱۴۰/۳.

۳. قصص: ۵/۲۸.

- ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾^۱ خدا [حکم کرده] نوشته است، من و فرستادگانم پیروزیم.

- ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾^۲ چه بسیارند گروه‌های کوچک، که به اذن خدا، بر گروه‌های بزرگ، پیروز شدند.

وای بسا خشوتی که موجب طغیان شود، اگر خدا خواهد، یا همان خشونت موجب انقیاد و تسلیم شود. البته آیاتی که دلالت بر این مراد می‌کنند بسیارند. و در اینجا است که یک سوره هم پیش می‌آید و آن اینکه: اگر همه چیز در دست خداست، پس چرا تاریخ می‌آموزیم؟ ما که کاره‌ای نیستیم؟

جواب در سوره عدا است: آنجاکه می‌فرماید ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يَغْيُرُوا مَا بِنَفْسِهِمْ﴾^۳ بدرستی که خداوند حال هیچ گروهی را تغییر نمی‌دهد الا اینکه خودشان را تغییر دهند. و می‌فرماید ﴿كَيْسَ الْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾^۴ برای انسان چیزی نیست الا آنچه تلاش کند. به قول معروف: از خود حرکت. بلی اگر خوب تاریخ را مطالعه کردیم و در اعماق آن تأمل کنیم، جوانب امری را خوب بررسی کردیم و تلاش کافی داشتیم، می‌توانیم انتظار نتیجه‌ایده‌آین داشته باشیم. و روایاتی مثل: «أَبَى اللَّهُ أَنْ يَجْرِيَ الْأَشْيَاءُ إِلَّا بِأَسْبَابٍ»^۵ معنا شود: خداوند اشیاء را می‌کند که کارها را از غیر اسباب معمولی انجام دهد و ابزار و شیوه‌های این فرارفتن و الیدن و به مقام والای انسانیت رسیدن را قرآن، به روشنی و گستردگی، برای همگان مهین کرده است. ابراهیم، نخستین ندادهنده یکتاپرستی در جهان است. پسرش اسماعیل، پس از بنا

۱. انفال: ۱۷/۸.

۲. مجادله: ۲۱/۵۸.

۳. بقره: ۲۴۹/۲.

۴. رعد: ۱۱/۱۳.

۵. نجم: ۳۹/۵۳.

۶. محمد بن یعقوب کلینی، کافی، ج ۱، ص ۴۴۸.

نهادن پایه‌های خانه خدا از درون جان دست دعا به درگاه پروردگار برمی‌دارد. در دعای خود از پروردگار فرزندان می‌خواهد که فرمانبر خدا باشند. از خدا می‌خواهد از میان آنان پیغمبری برانگیزد تا آیات خدا را برای آنان بخواند، و هر بدی، آلودگی، و اندیشه ناپاک را از جان و دلشان بزداید.^۱

پروردگار حکیم نیز این خواست را به اجابت می‌رساند و بر مؤمنان منت گذاشته و از میان گروه گمراه، پیامبری برمی‌انگیزد تا مطلب آن دعا را عملی سازد.^۲

در سوره حجه نیز ضمن وصف خدایی که مورد تسبیح همه آفریدگان است، می‌فرماید: «او همان خدایی است که از میان مردم بی‌سواد گمراه و سردرگم، پیغمبری از خودشان برانگیخت تا آیات و نشانه‌های خلقتش را به گوش جان آنان برساند، پاک و باصفایشان گرداند، تا آنان آفرینش و حکمت و راه و روش موجودات را به آنان بیاموزد».^۳

در آیه اخیر تزکیه را بر تعلیم مفاهم الهیه است. وظیفه پیغمبر پس از خواندن و گوشزد کردن آیات، پاک و بی‌عیب ساختن جان، بندیشه مردم از هر آلودگی و ناشایستی است. سپس تعلیم کتاب و حکمت است. نکته جالب توجه در اینجا این است که نعمت تعلیم و تزکیه، نه تنها برای گروه معدود است که پیغمبر از میان آنان برخاسته، بلکه همه کسانی نیز که بعدها به آنان می‌پیوندند، شامل می‌شود. زیرا خدای عزیز و حکیم که به فکر همه بندگان خویش است اینده آنان را به حال خود رها نمی‌کند.

۱. «رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ». بقره: ۱۲۹/۲.

۲. «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ». آل عمران: ۱۶۴/۳.

۳. «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ». جمعه: ۲/۶۲.

یکی از راه‌های شناخت این سعادت‌مندی، واکاوی سیره رسول‌الله ﷺ است. بخشی از این سیره بازخوانی تاریخ اقوام و ملل می‌عادگاه اسلام و اطراف آن است که در قرآن با نام قصص قرآنی و داستان‌های اقوام پیشین مطرح است. تاریخی که شناخت آن هزاران بار سخن گفته شده از زوایای متعدد قطعاً شناخت دقیق این همه ریز داده‌ای تاریخ برای دیک فرد امروزی یا یک جوان مسلمان چه ایرانی مسلمان چه مسلمان غیرایرانی با این همه مشغله‌های فکری میسر نیست بلکه شناخت در بینش تاریخ آن مد نظر است. خود به بررسی آن پردازد لذا راستای تدریس در میان جوانان این عصر، همه ما نگران نمایانن چهره اسلام از طریق شبکه‌های مجازی و جعل تاریخ هستیم لذا بنده به برکت تجربه چند ساله معلمی در حوزه تاریخ و تمدن اسلامی و توصیه دوستان و همکاران بر آن بودم تا چند فصلی در این باره سخن گویم. شاید بتوانم در آشکار کردن تاریخ عزیزمان شریسته باشم.

ان شاء الله همه ما از پیروان راستین و تلاش‌کنندگان رهروان پیامبر اسلام حضرت محمد ﷺ باشیم؛ آمین یا رب العالمین.

«اللَّهُمَّ مَا بَنَا مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنْكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ».^۱

آذرماه ۱۴۰۷ خورشیدی

رمضان‌رضا

دانشکده معارف و اندیشه اسلامی - دانشگاه تهران

rezayio@ut.ac.ir